

Římské právo.

L. Mitteis a U. Wilcken, Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde. Lipsko, B. G. Teubner, 1911. Dva svazky ve 4 dílech. Sv. 1., díl historický; sv. 2. díl juristický.

Ještě před 20 lety kryly se obecnému nazírání právní dějiny starověku v císařské době římské s dějinami práva římského. Věřilo se v právní jednotu v monarchii Konstantinově a víra ta byla tím snazší, čím méně byly do očí prameny práva východních provincií říše, tehdy uložené jen v památkách hellenistické literatury, v inskripcích a několika málo listinách. Řekové nedali svému právu formy tak dokonalé, jak to dovedli římstí juristé, a tak bylo možno očekávati prohloubení znalostí našich o jejich právu jen od materiálu, který by dokumentoval právní život řecký, od materiálu archiválního. Dříve ještě, než se nám takového materiálu dostalo, r. 1891 vydal Mitteis svou knihu „Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs“. Knihou tou padla víra v samovládu římského práva, *Mitteis* nejen vyslovil myšlenku, že za císařství římského trvaly v právním životě východních provincií zjevy, kořenicí v půdě domácí, nýbrž thesi svou i stkvěle dokázal. Od té doby se neobyčejně rozmnožil listinný materiál z Egypta (sr. Sborník, I., str. 71 nn.). Jsou to papyry a na jich základě poznáváme nyní právní život Egypta.

Dodnes nejlépe a nejúplněji jsou publikovány papyry *řecké*. Jen o ně, nehledíme-li k několika málo textům latinským, jde také v díle oznámeném. Dílo to podává předem výsledky, kterých se dodělala na základě papyrů historie obecná i právní, za druhé výběr listin papyrových. Dle toho dílo pojímá dva svazky, z nichž první, část historickou, vypravil *U. Wilcken*, druhý pak, část právnickou, *L. Mitteis*, a dělí se každý svazek zase na dvě, na první polovici: „Základy“ a na druhou polovici: „Chrestomatie“. Obě polovice se na vzájem doplňují. „Úvod“ v čele prvního svazku jest všeobecným uvedením do nauky o papyrech. V něm *Wilcken* podává nejdůležitější poznatky papyrologické techniky. K studiu palaeografickému pro začátek dobře nyní poslouží laciná publikace *Schubartova*, *Papyri graecae Berolinenses*, Bonn 1911, která v dobře čitelných reprodukcích skytá celý tisíciletý vývoj řeckého písma. Na tomto místě nebude referováno o výsledcích historického dílu *Wilkenova*. Ne že by snad neměly pro juristu významu, jsou naopak v mnohém ohledu nezbytny k pravému pochopení života v Egyptě. To platí zejména o kapitolách vyličujících zřízení správní, systém daňový, zemědělství, vojenství a policii. Ale jde tu o výsledky historické a oceniti jich význam přísluší v prvé řadě odborným časopisům historickým. Zde budiž jen ukázáno k výsledkům dílu juristického, práce *Mitteisovy*. Jest dílo toto juristickým zpracováním listin a po něm sáhne ovšem nejprve historik právní.

Dílo je v prvé řadě učebnicí. Má umožniti začátečníkovi seznámení s listinami, které dosud vycházely v různých, většinou značně drahých publikacích, a to jen s cíli publikačními, a navésti jej k samostatnému

ocenění listin. Těžisko knihy dle toho leží v druhé polovici, v chrestomatii. Listiny jsou tu seřazeny dle systému první polovice a opatřeny úvodem s odkazy na literaturu. Příkladně jsou různé podrobnější otázky, které nenalezly místa v polovici první. O nějaké kritice tohoto svazku na tomto místě nemůže být řeči. Jest možno představit si tu neb onu podrobnost jinak, než jest podána v díle Mitteisově, zvláště tam, kde jde o domněnky, dosud dostatečným materiálem nepodpřené. To si každý na vlastní riziko může dovolit a autor díla to jistě každému rád dopřeje, vždyť sám dobře ví, že by se našli i takoví, kteří by dílu vytkli předčasnost vzhledem k tomu, že stále ještě se publikuje nový a nový materiál. Proti tomu dlužno uvést, že dosavadní materiál je tak veliký, že názory o něj se opírající novými listinami nemohou již o mnoho být korigovány, a dovolují tedy provést ve velkém základy a konstrukci stavby. A stavba byla v tomto případě podniknuta se vzácnou znalostí veškerého materiálu a se sycovaně bystrým jeho probádáním filologickým a zvláště juristickým, takže důvodně lze pochybovat, že by se daly očekávat nějaké velké pošiny v *základech*, vybudovaných *Mitteisem*.

Řecké listiny papírové poskytují nám materiál téměř pro celé tisíciletí právního vývoje v Egyptě. Jdou od doby ptolemejské až po dobu byzantskou. Jsou tedy nejprve pramenem řecko-egyptského práva. Národní právo egyptské poznáváme z papyrů demotických. Obě národnosti žily v době ptolemejské dle svého práva. Ovšem že styky jejich musily přivodit vzájemný vliv obou práv na sebe. Jak daleko sahal ten vliv, lze v jednotlivých případech tvrdit jen s největší opatrností, dokud nebude naše znalost národního egyptského i řeckého práva úplnější.

Romanistu zajímají bezprostředně nejvíce papíry doby císařské. I Říman žije ve svých osobních vztazích v Egyptě nejprve dle svého práva. Jinak ovšem v právním obchodě. Tu platí *jus gentium*, a tu i tenkrát, když se Říman účastní na právním jednání, podrží toto *jus gentium* svůj ráz hellenistický, odchylný od *jus gentium*, platného v Římě. A to neodstranila ani *constitutio Antonina* (o ní dole).

Význam papyrů neleží tedy v tom, že by jimi byly dosavadní prameny římského práva rozmnoženy v tom smyslu, že by kde který papyrus přinášel přímé poučení o institutech z *Pandekt* známých. Nejsou ovšem ani v tom směru papíry bez všeho výtěžku. Ale význam jejich největší leží právě v tom, že nám umožnily vidět v právních dějinách starověku něco víc než dějiny práva římského. Tyto se nám jeví nyní jen částí dějin práva antického, dovedeme nyní odvážit působnost práva římského a to snad je větší zisk, než kdybychom z papyrů bez námahy mohli vyčísti to, čeho dosahuje moderní romanistika methodou interpolační.

V následujícím budiž uveden stručně obsah první polovice svazku *Mitteisova*, podávající „*Základy*“.

V čelo „*Základů*“ staví M. dvě pojednání o *právu procesním*: nejprve o procesním právu doby ptolemejské, pak o římském procesu kogničním. Prvé pojednání podstatně a druhé výlučně zabývá se procesem civilním; o trestním je málo určitých zpráv a bude zde vůbec pominuto. V době

ptolemejské (kap. I.) soudní výsost přísluší králi; jemu jsou všechna podání soudní adresována, třebaš ve skutečnosti do královské kanceláře ani nepřišla, neboť podávají se vždy určitým soudům nebo úředníkům, kteří je také vyřizují a kteří tedy jsou k těmto činnostem trvale delegováni. Úřady ty jsou jednak organisovány kolegiálně, jednak to jsou jednotlivci. Po venkově (*χώρα*) soudí tato kollegia: *λαοκριται* pro domorodce, je to soud starého původu, faraonského; pak *χηματισται* pro Řeky, soud zřízený dle Pseudo-Aristea Ptolemajem Filadelfem jako soud od místa k místu jdoucí. Obojí netvoří snad jednotný sbor, nýbrž několik kollegií. Jen pro třetí století př. Kr. jsou doloženy další dva soudy sborové: *κοινοδικιον*, soudící asi spory domorodců s Řeky, a soud deseti. Dekret Euergeta II. asi z r. 118 př. Kr. (Tebt 5, 207 s., k všeobecnému posouzení tohoto papyru srv. *Preisigke*, Arch. f. Papyrusforschung, V., 306) zná jen prvé dva soudy s kompetencí výše vytčenou a dodává, že spory ze smluv mezi domorodci a Řeky navzájem přísluší před chrematisty, je-li listina sepsána řecky, před laokrity pak, sepsána-li egyptsky. V Alexandrii známe dle jména dva sborové soudy, o jich organisaci a kompetenci nevíme ničeho. Jako jednotlivci přicházejí v úvahu správní úředníci: epistrateg, strateg a někteří další (o nich srv. II., 1, str. 9 ss.; zde stačí říci, že byl Egypt rozdělen na župy, *νομοί*, v jichž čele stál strateg); tito, jak se zdá, vlastního soudnictví civilního neměli, nejvýš jen sprostředkovali mezi stranami.

O *řízení* před soudy alexandrijskými ničeho nevíme. Materiál pak, který máme o venkově, spíše jen napovídá, a jde v celé této kapitole, jmenovitě však v otázce souvislosti jednotlivých procesních úkonů a podrobností řízení z části jen o domněnky. *Podání* se adresují buď králi — *έντευξις*) nebo úředníkům — *όπόμνημα*. Ochrany právní cestou řízení soudního dovolávají se, jak se zdá, jen prvá, druhá směřují jen k smírnému vyrovnání věci před úředníkem. I na základě *έντευξις* pokusí se strateg, u něhož byla podána, nejprve o smírné urovnání sporu (*χηματιζειν* — obecný termín pro úřední vyřízení), k čemuž si strany sám pozve. Již zde mohlo dojít k vykonatelnému rozsudku pro uznání (sotva i pro zmeškání); nevíme však, zda i smír zde uzavřený byl vykonatelným. Nedojde-li k smíru, odkáže trateg věc k laokritům nebo na *κοινοδικιον*, před něž pak žalobce odpůrce obešle (*πρόσκλησις* ve formě starého řeckého práva, cf. Hib. 30 a Petr. 3, 21 g). Není dokladu, že by byl strateg věc někdy odkázal na chrematisty; u nich asi, protože to byl soud potulný, bývaly *έντευξις* bezprostředně podávány a nastalo tu pak úřední obeslání stran bez předchozího jednání. Z dalšího řízení známe jen několik jednotlivostí. — Exekuce byla personální i reální, dala se z příkazu soudu (*πράκτωρ ξενικών* — úředník výkonný, původ jeho jména není dosud vysvětlen). Pochybně, připouštěla-li se i exekuce soukromá svémocná.

Zcela jiný obraz vidíme v době *římského* panství (kap. II.). Tu platí řízení kogniční (pravidelný římský proces civilní nebyl v Egyptě nikdy zaveden). Organisace soudní jest taková: majitelem jurisdikce je místo-držící (*έπαρχος, ήγεμών*), vyjímajíc některé speciální kompetence (*δικαιοδότης, αρχιδικαστής*?). Jurisdikci tu vykonává na konventech (*διαλογισμός*),

během roku postupně na třech místech vždy pro jiný obvod konaných; soudí tu o tom, co se nepodařilo správním úředníkům uklidit smírnou cestou, a většinu z těch věcí deleguje (*ἀναπέμπειν*) správním úředníkům epistrategovi a strategovi, nemajícím vlastní jurisdikce. Po Diokleciánovi rozpadá se Egypt na několik provincií, z nichž každé stojí v čele *ἡγεμόν*. Praefectus Aegypti v Alexandrii zve se teď jen *ἐπαρχος*, dozírá na hegemony a s nimi v jurisdikci konkuruje, konventy se už však nekonají. Úřad epistratega odpadá a místo strategů nastupují znenáhla *πολιτευόμενοι* (decuriones). V byzantské době chrání slabé proti mocným defensor civitatis, jsou tu pak i doklady soudnictví církevního.

Co se tkne *řízení* samého, je zachováno hojně *podání*. M. zpracoval je již dříve ve zprávách král. sas. spol. nauk v Lipsku (separátně u Teubnera 1910). Rozlišiti lze ta podání dle jich účelu na taková, která zahajují skutečné řízení soudní, a na ta, která směřují jen k policejní nebo smírčí ochraně práv, resp. k zachování práva (o těchto žádostech o zanesení v *καταχωρισμός* srv. § 4 výše cit. separátu, který obsahuje myšlenkový zrod několika stručných vět chrestomatie). Pravá podání soudní jsou buď pozváním na konvent, adresovanými na stratega, anebo podáními k prefektovi. První obsahují žádost za doručení podání odpůrci (*παράγγελία*); obeslání tu vychází od žalobce, ne od stratega, ten je jen ověřuje; vedle této litisdenunciace vyskytuje se však již v prvních třech stoletích i evokace, obeslání úřední, v právnické literatuře pro proces kogniční doby té dosud výlučně doložená. Řádnou formou podání k prefektovi je *ὑπόμνημα* (o *ἐπιστολή* a jejím významu právním srv. str. 38. díla); podávají se mu v sezení pro tribunali nebo jen de plano (o tom, že toto poslední = per libellum srv. str. 90 násl. cit. sep.) a vyřídí je tím, že věc formou *ὑπογραφή* deleguje buď epistrategovi k plnému rozhodnutí nebo strategovi k vyšetření, při čemž mu rozhodnutí samo zůstane vyhrazeno.

Zmíněný základní rozdíl mezi podáními trvá i ve 4. stol. Pozvání na konvent tu ovšem odpadla. Obeslání odpůrce děje se nyní formou litisdenunciace novějšího stylu: žalobce ji adresuje odpůrci (*παράγγελλω ὑμῖν*), nikoli jako dříve úřadu, u něhož nyní parangelií prostě podává, aby ji autorisoval. O významu evokace, jež se vedle toho vyskytá, srv. cit. sep. str. 110. násl. Na str. 41—44. díla vykládají se některé části řízení, podrobněji o tom v sep. 106. ss. Listiny 4tého stol. nás zvláště informují o zahájení sporu a o funkci iudicis pedanei. Str. 44—46. jedná o exekuci, zvláště personální.

Následující kapitola (kap. III.) mluví o *listině*. Prostě ústně uzavřená právní jednání jsou v právním životě řeckoegyptském vzácností. Oblibě písemnosti děkujeme právě ony spousty papyrových listin nás dochovaných. Že ty listiny nejsou nutně dispositivními, plyne již z toho, co řečeno výše. Že však jimi mnohdy bývají, je v některých případech zcela jisto (*γάμος ἔγγραφος*), v jiných aspoň pravděpodobno (poslední pořízení, smlouvy konsensuální). Zajímavě se utváří rozdíl listin veřejných a soukromých. Veřejně zřízená listina zve se *δημόιος χρηματισμός*. Vyznačuje se především způsobilostí býti před soudem prostředkem průvodním. O tuto způsobilost se s ní dělí listiny soukromě sice zřízené, avšak úředně registrované

(ἀναγεγραμμένα, δεδημοσιωμένα). Pouhá listina soukromá schopnosti té nemá a jest tedy způsobilost k soudnímu produkování funkcí listin veřejných. O průvodní moci listin se v papyrech nemluví. V tom směru se zdá, že registrování nezajišťovalo listině zvýšené moci průvodní; plný důkaz o události listinou doložené poskytoval asi jen δημόσιος χρηματισμός.

Pokud jde o řecké listiny, vyskytují se nejprve pouhé listiny *soukromé*, a to v těchto formách:

1. listina objektivní, zřízená pravidelně před 6 svědky, z nichž jeden, *συγγραφοφύλαξ* vezme listinu v uschování s povinností v případě sporu ji předložit. V tomto plném rozsahu přichází jen v době ptolemejské. Vedle ní se vyskytá

2. *χειρόγραφον*, a to rovněž záhy, trvá však i v době císařské. Je psána formou dopisu, subjektivní tudíž a bez svědků. Podpis, jako vůbec v dopise antickém, není obvyklým. Začíná pozdravem (ὁ δεῖνα τῷ δεῖνι χαίρειν), datum je na konci.

Ani prve uvedená listina nebývala podepsána (ovšem ale zapečetěna!), nicméně se již zde někdy a v císařské době na objektivních listinách pravidelně vyskytuje *ὀπογραφή* stran, kterou tedy dlužno dobře lišit od cheirografa (ve sm. římském byl by ovšem i takový podpis chirographum, jež v římském právu nemá nutně formu dopisu, srv. Mitteis, R. Priv. R I 293 a pozn. 8.).

Vedle těchto hlavních druhů listin vyskytuje se *ὀπόμνημα*, vlastně úřední podání, jehož formy se však užilo k offertám (zvláště k osobám sociálně výše stojícím), kdež pak smlouva přišla nejjednodušeji k místu podpisem nabídky. Jsou tak dochovány četné smlouvy nájemné a pachtovní.

Řecké listiny *veřejně zřízené* vyskytají se v těchto třech formách: 1. listina před agoranomem (nejstarší doklad z r. 174 př. Kr., instituce agoranómů se však vyskytá již okolo r. 265; forma tato mizí v 4. stol. po Kr.). Agoranom je úředníkem, jeho působištem je v ptolemejské době buď celá župa nebo jen toparchie; v římské době vždy celá župa a sídlí tu pak agoranom v župní metropoli; s tím asi souvisí, že v římské době se listiny těmto příbuzné zřizují v grafeiu, tak tu asi označovány filiálky agoranomeia po vsích (ale zve se někdy i *ἀγορανομεῖον*, pokud se před ním listiny zřizují, *γραφεῖον*). Listina tato jest objektivní, jako všechny takové má datum v čele, za ním, pokud jde o originální stranám vydané *vyhotovení* (ἐκδόσιμον, ἀντίγραφον), následuje poznámka legalisační (na př. *ἐπὶ Πανίσκου ἀγορανόμον* a na konci textu listiny podpis úředníka, v našem příkladě *Πανίσκος κερη(μάτικα)*, o listině před grafeiem srv. str. 61). Svědci přicházejí pravidelně jen při posledních pořizováních.

Jeden exemplář si ovšem ponechá úředník. Tyto se pak po jisté době slepují ve svitek (*τόμος συγκολλησίμος*) — vyjímajíc ovšem testamenty —, jiný svitek (*εἰρόμενον*) se vytvoří z opisu každé vyhotovené listiny (tu pak nebývá zřízení před úřadem zvláště vyznačeno) a konečně zaznamenaná notář ve výtahu zřízenou listinu do seznamu (*ἀναγραφή συμβολαίων*). *Εἰρόμενον* (pořizované aspoň od doby císařské) pak odvede

do metropolitního archivu — *βιβλιοθήκη ἐγκτήσεων*, jež je tedy centrálním archivem župy. Ten pak samostatně může vydat stranám v případě potřeby ověřený opis (*ἀντίγραφον ἐπεσκευμαμένον*), který pak dlužno lišit od originálního vyhotovení, zvaného rovněž *ἀντίγραφον* (srv. k této partii str. 60—65).

2. *συγχώρησις*. Jsou to listiny zřízené před alexandrijskými úřady soudními, pravidelně objektivní (datum mají výminečně na konci), vzniklé snad ze soudních smírů (po adrese přichází text uvedený slovy: *συγχωρεῖν* n. *συγχωροῦσι*). Nejstarší doklady jsou z doby Augustovy.

3. *διαγραφὴ τραπεζῆς* — nota bankéře vydaná assignatářovi o příkazu, který bankéři udělil majitel deposita v bance. V čele stojí datum a poznamenáno: *διὰ τῆς τοῦ δέϊνος τραπεζῆς*. Na to: *ὁ δέϊνα* (příkazovatel) *τῷ δέϊνι* a konstrukcí acc. c. inf. příkaz a jeho důvod právní. Není tedy vlastně *διαγραφὴ* ničím jiným, než realizací jednání obsahujícího tento důvod právní a vyskytuje se skutečně původně, a to často i na jediné listině, vedle *διαγραφὴ* listina o takové smlouvě základní. Teprve v posledním desetiletí I. stol. po Kr. přicházejí i samostatní *διαγραφαί*, které obsahují nejen povšechné udání svého právního důvodu, nýbrž celé kausální jednání se všemi podrobnostmi. Opisy jejich pak posílány rovněž do archivu (*εἰρόμενον τραπεζευτικόν*). O jich veřejné povaze srv. str. 71.

Latinské listiny dali si v Egyptě žijící Římané sepisovati osobami soukromými (tabelliones, *νομικοί*); pro právní jednání iuris civilis byly latinské listiny obligatorními.

O významu slova *συγγραφή*, o tom, že výraz *ὁμολογία* neznačí zvláštní druh listiny, a o úloze tohoto výrazu při stilisaci listin srv. str. 72 ss.

Registrování listin (*ἀναγράφειν*) mělo důvody fiskální. Dle vzoru faraonského stíhaly totiž i v době ptolemejské různá právní jednání daně obchodové (nejdůležitější bylo *εγκύκλιον* z převodu vlastnictví a ze zavadění; daňové kvitance slují *πρόματα*). Registrování mělo znemožnit zatajení takových právních jednání. Listiny notářské (řecké) jsou již svým zřízením nutně registrovány (*ἀναγεγραμμένα*). Listiny ostatní (řecké soukromé a jakékoliv egyptské) podléhají dodatečnému *ἀναγράφειν*. Úřad registrující pořídí si opis (resp. překlad) listiny a stručný výtah z ní, a jistě aspoň tyto opisy přicházejíce do *εἰρόμενα* zasílají se do archivu. V době římské byla cheirografa podrobená zvláštnímu způsobu registrování (*δημοσίωσις*). Registrování tu záleží v uložení originálu listiny výlučně v archivech *alexandrijských*. Straně zůstane v rukou jen *ὀπόμνημα*, jímž za *δημοσίωσις* žádala a jež obsahuje opis chirografa a vyřízení žádosti, t. j. potvrzení o registrování. Do Alexandrie se musilo i s cheirografy i po venku zřízenými; tím patrně mělo býti znepríjemněno zřizování jich a podporováno zřizování listin veřejných.

Doba byzantská zná jen cheirografon (a hypomnema), nikoliv však již *δημοσίωσις*. Cheirografa tu zřizují soukromí notáři (*συμβολαιογράφοι*).

Κνίη φozemkové (kap. IV.). Katastr k účelům daňovým byl v Egyptě starým zařízením (Herodot 2, 109; Diod. 1, 82, 2). Papyry je doložen i pro dobu ptolemejskou a římskou. V římské době však vyskytá se vedle něho *βιβλιοθήκη ἐγκτήσεων*, známá již sbírka listin o právních jednáních celého

kraje, jejíž důležitou funkcí další jest evidence veškerých hmotných poměrů majetkových v župě, tedy po zásadě i poměrů na movitostech; ježto však tyto proti nemovitostem nijak nevynikají, jde tu fakticky o evidenci práv na pozemcích. Práva ta jsou patrna z t. zv. *διαστρώματα*, jimi se stává *βιβλιοθήκη ἐγκτήσεων*, o sobě pouhý archiv, pozemkovou knihou. Doklady o ní mizí s dobou diokleciánskou. Zapisují se jen poměry na pozemcích soukromých (k nim dlužno počítati i *γῆ κατοικική*; o ní srv. I., str. 281, 304 a II., 111), a to poměry právní, nikoli i skutkové (ty jsou v katastru daňovém). Nejdůležitější z poměrů, jež se zapisují, jsou vlastnictví a právo zástavní.

Měl-li se stát převod pozemku právním jednáním (totéž platí o převodu n. zřízení jiného práva na pozemku), bylo třeba před zřízením smlouvy oznámit zamýšlený převod úředníkům vedoucím archiv (*βιβλιοφύλακες ἐγκτήσεων*). Není-li závady, dojde tato *προσαγγελία* vyřízení tím, že *βιβλιοφύλακες* vydají zmocnění (*ἐπίσταλμα*), na jehož základě teprv smí agoranom (ev. jiný státní úředník listiny zřizující nebo trapezit) zříditi listinu o převodu (*συνχρηματίζειν*). Na základě této listiny (o tom, stačí-li cheirografon v. str. 98) učiní nabyvatel bibliothéce oznámení o svém nabytí (*ἀπογραφή*). Taková *ἀπογραφή* stane se také při nabytí cestou dědické posloupnosti. *Ἀπογραφή* je pak základem zápisu v knihách. Folia jsou osobní. *Διάστρωμα* skýtá přehled o majetku celé vesnice (*κώμη*); držitelé jsou tu abecedně sepsáni, u každého pak seznámenán jeho majetek (zástavní právo se vyznačuje i na listu jak věřitele tak zastávce). Dle jmen je seřazena také sbírka listin.

Juristu nejvíce zajímá, jak dalece s tímto zařízením knih jsou spojeny právní účinky vlastní dnešním knihám pozemkovým. Definitivně se ta otázka ještě zodpověděti nedá. *Preisigke* ve svém *Girowesen* upřel bibliothéce povahu knihy pozemkové. Proti tomu obrátil se *Mitteis* ve zprávách *král. sas. společnosti nauk v Lipsku 62⁹* (separátně u Teubnera 1910: *Über die privatrechtl. Bedeutung der äg. β. έ.*). Výsledky toho jsou nyní shrnuty v *chrestomatii*.

Tomu, že práva, jež byla předmětem zápisu do knih, mohla vznikati mimoknihovně, zdá se nasvědčovati již ta okolnost, že čas od času bývalo nařizováno, aby všichni věcně oprávnění ohlásili svá práva bibliothéce (generální *ἀπογραφαι*, srv. na př. známý edikt Mettia Rufa z r. 89 v Oxy 237) a aby tak byl uveden ve shodu stav knihovní se stavem faktickým. Mimo to máme i přímé doklady mimoknihovního převodu n. zřízení práv. Na druhé straně vyskytují se vedle *ἀπογραφαι* žádosti o *παράθεσις*, jež po dávají za účelem zaznamenání převodu osoby, které samy dosud *ἀπογραφή* nepodali (*μη ἀπογεγραμμένοι* — jaké toho mohou být důvody, o tom srv. str. 103 násl. a 109 pozn. 1.). V těchto žádostech je dodatek v *ἀπογραφή* nikdy se nevyskytující, že se má *παράθεσις* státi bez újmy právům starším v bibliothéce již registrovaným (*καὶ ἐστὶ καθαρόν μηδενὶ κρατούμενον* (sc. pozemek) *εἰ δὲ φανεῖται ἑτέρω προσῆκον ἢ προσκατεσχημένον διὰ τοῦ βιβλιοφυλακίου, μη ἔσεσθαι ἐμπόδιον ἐκ τῆσδε τῆς παραθέσεως*). Dle toho vyslovil *Mitteis* domněnku, že princip pozemkové knihy egyptské byl obdobným trans-

skripčnímu (resp. inskripčnímu) systému práva francouzského: mimo-knihovní převod působí inter partes.

Následující kapitola (kap. V.) obsahuje v první části některé otázky práva *obligacího*. Právo papyrů se zde všude úzce stýká s obecným řeckým právem. Velmi zajímavý materiál dodaly papyry k osvětlení *listin exekutivních*, jež jsou v době řecko-egyptské častým zjevem. Projevují se tím, že k doložce: *ἡ προᾶξις ἔστω ἐκ τε αὐτοῦ* (na př.) *τοῦ Πετρομούθως καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ*, jinak v listinách obvyklé je dodáno: *καθάπερ ἐκ δίκης* (= jako na základě rozsudku). Tato exekuční klausule není snad jen specialitou listin o zápůjčkách, nýbrž vyskytá se všude i v smlouvách svatebních, pokud v nich jde o plnění majetková. V době ptolemejské bývala umluvena *προᾶξις ὡς πρὸς βασιλικά*, jež mezi soukromými osobami měla patrně rovněž význam doložky exekuční. Ta však již během ptole. doby mizí. Mimo to při určité třídě osob (*Πέρσαι τῆς ἐπιγονῆς*) bývalo *vedle* obvyklé klausule exekuční ještě umluveno: *εἶναι αὐτὸν* (dlužník) *παραχορῆμα ἀγώγιμον καὶ συνέχεσθαι μέχρι τοῦ ἐκτεῖσαι τὸ κεφάλειον*, což je zvláště často doloženo alexandrijskými synchoresemi z doby Augustovy.¹⁾ Již z toho je patrné, že dodatek *καθάπερ ἐκ δίκης* dlužno vztahovat k celé doložce exekuční a že tedy na základě listiny exekutivní lze bez rozsudku vésti exekuci i proti jmění i proti osobě dlužníkově. Proti této je možná v uvedeném případě alexandrijských synchoresí ještě exekuce ostřejší (*παραχορῆμα ἀγώγιμον*). V čem ten rozdíl záležel, o tom lze aspoň pro dobu císařskou vysloviti domněnku. V době císařské až po Diokleciána není listinou exekutivní bez dalšího titulem exekučním, nýbrž jen základem rychlého řízení upomínacího. Ani toho asi nebylo třeba, kde šlo o *Πέρσαι τῆς ἐπιγονῆς*. Stručný průběh tohoto řízení (srv. o tom str. 124—129) jest ten: věřitel podá u archidikasta v Alexandrii *ὑπόμνημα* s prosbou, aby byl dlužníku doručen druhý exemplář s upomínkou a pohružkou exekuce. Toto *ὑπόμνημα* jest tedy platebním rozkazem (vycházejícím ovšem od věřitele, v antickém právu procesním jednají strany, magistrát jen ověřuje jejich činy) a zve se po doručení dlužníkovi *διαστολικόν*. Vyhoví-li archidikastes, nařídí strategovi dlužníkovu bydliště, aby je doručil, a takto vyřízené *ὑπόμνημα* vydá se věřiteli, který pak u stratega požádá o doručení platebního rozkazu dlužníkovi; ten pak může u archidikasta činit námitky proti rozkazu (*ἀντιρροησις*), čímž věc patrně přijde do stadia sporu. Jinak dojde k exekuci, jež však není možná bez nového soudního dekretu. O tom níže.

Druhá část kapitoly jedná o *právu zástavním*.²⁾ Zástavní právo papyrů vyznačuje se rázem hellenistickým. Od římského se liší podstatně, nicméně je v době císařské v Egyptě *iuris gentium*. Nepřetrvalo však pravděpodobně zákazu, kterým za Konstantina stížena byla *lex commis-*

¹⁾ Srv. k otázce personalní exekuce v papyrech vůbec *Lewald*, Zur Personal exekution im Recht der Papyri, Lipsko 1910.

²⁾ Nejnověji srv. *Schwarz*, Hypothek und Hypallagma. Lipsko 1911, a k tomu *Mitteis* v *Sav. Z.* 32 str. 485.

soria. Neznalaf, jak se zdá, ani jediná z forem řecko-egyptského práva zástavního realizace prodejem.

Vypsati na základě dnešního materiálu dějiny zástavního práva v Egyptě nemožno. Nejčelnější listiny týkají se doby císařské. Právě původ jednotlivých druhů zástavního práva, které se nám v těchto listinách jeví, není s dostatek osvětlen, jeť materiál doby ptolemejské nepatrný a také domácí egyptské málo ještě známe.

Nejvýznačněji vystupují v době císařské dvě formy zástavního práva: *ὑποθήκη* a *ὑπάλλαγμα*. Vedle nich a již v době ptolemejské přichází zavazání fiduciárním převodem vlastnictví, pro něž neznáme dosud bezpečného terminu (Gradenwitz a Gerhard užíli dle P. Heidelb. 1278 *ὡνὴ ἐν πίστει*; srv. ale Mitteis str. 138; starořecké právo má *πρᾶσις ἐπὶ λύσει*) a o jehož utváření lze dosud vysloviti jen dohady (cf. str. 139—141 o BGU 1158); jen tolik je jisto, že dlužník zůstával v držení zástavy. Ještě méně zpráv jest o *ἐνεχυρον*, jež bylo asi výlučně zástavou movitou.

V četných listinách, jimiž se zřizuje zástavní právo na pozemcích (řidčeji při movitostech), vyskytují se výrazy v jedněch *ὑπάλλαγμα* (*ὑπαλλάσσειν*), v druhých *ὑποθήκη*. Toto poslednější označuje zástavu v případech, kde při neplacení je sjednáno propadnutí její; kde má tedy věřitel nabýti vlastnické zástavy (*κυριεύειν, κτᾶσθαι* a j.), při čemž se v listinách mezi jeho oprávněními vlastnickými zejména uvádí ujetí se držby (*ἐμβεδεῖν*). Ničeho o propadnutí zástavy není při *ὑπάλλαγμα*, tu se jen praví, že při neplacení má mít věřitel právo vykonat *πρᾶσις* na zástavě a tato exekuce bývá označena jako *ἐνεχυρασία*, což dlužno od *ἐμ αδεία* dobře lišiti. Při *ὑποθήκη* se o *ἐνεχυρασία* (o exekuci do jmění vůbec) nikdy nemluví.

Tato skutečnost přiměla v novější době některé (*Rabel, Eger, Schwarz*) vytknouti pojmový rozdíl mezi *ὑποθήκη* a *ὑπάλλαγμα*. I *Mitteis* jej přijímá, ale se vši opatrností a jen jako hypothesu, dokud se s dostatek nevyjasní historický základ uvedeného rozdílu a jeho praktický dosah. Ovšem zdá se tu *ὑποθήκη* mimo svou úmluvu o propadnutí zástavy a svůj způsob realizace lišiti od *ὑπάλλαγμα* ještě tím, že vylučuje další ručení dlužníka, které jen výjimečně bývá umluveno, kdežto při *ὑπάλλαγμα* je úmluva, že dlužník ručí mimo zástavu i svou osobou a ostatním svým jměním, obvyklou. Tím by se vysvětlil rozličný způsob realizace obou těchto druhů zástavního práva. Neboť má-li býti *ὑποθήκη*, jejíž obsah *lex commissoria* vyčerpává, věcným právem, lze si to, jak M. praví, představit jen tak, že zástavnímu věřiteli přísluší suspensivně podmíněné vlastnictví,¹⁾ takže po propadnutí zástavy a tedy splnění výminky by nezbývalo, než aby se věřitel ujal držby (*ἐμβαδεία*), kdežto při *ὑπάλλαγμα* nabude věřitel vlastnictví teprve cestou exekuce (*ἐνεχυρασία*). S tím by se krylo i to, že garanční úmluvy (*βαβαίωσις*) jinak při trhu obvyklé se vyskytují jen při *ὑποθήκη*. Při *ὑπάλλαγμα* byl věřitel s dostatek pojištěn tím, že mu zůstala

¹⁾ K převodu vlastnictví stačí v právu řecko-egyptském stejně jako k zřízení práva zástavního pouhá smlouva.

jeho pohledávka. Tím vším by byl pojmový rozdíl mezi oběma instituty jen dotvrzen. Zbývá jen otázka praktického dosahu tohoto rozdílu, když v obou případech držba zpravidla (pokud nebylo umluveno užívání zástavy věřitelem, o jeho formách viz str. 152 nn) zůstala zástavci a oba pojišťovaly věřitele možností nabýti vlastnictví, aspoň pokud dnešní materiál ukazuje, a *ὑποθήκη* vlastně jen ušetřila věřiteli enechyrasii. Neboť držby nemohl se při ní věřitel ujmouti svémocně. Byl postup při realizaci zástavního práva v prvních třech stoletích doby římské asi tento:

Předem bylo věřiteli třeba exekučního titulu, jímž ovšem může být rozsudek, nejčastěji ale asi býval v moc práva vešlý platební rozkaz (*διαστολικόν*). Při *ὑπάλλαγμα* žádá pak věřitel v *ὑπόμνημα* u místodržitele za povolení k *ἐνεχυρασία*. Stejného kroku jest třeba v případě obyčejné exekuce (srv. výše). V dekretu svém, vyřizujícím žádost, přikáže místodržící příslušnému stratégovi a jeho *ξενικῶν πράκτορες* provedení *ἐνεχυρασία*. Stratég dle rozkazu toho k nové žádosti věřitelově vyšetří nejprvé s *věřitelem* stav věci a umožní věřiteli doručení dekretu prefektova dlužníkovi, jenž může povolení enechyrasie odporovat (*ἀντίρρησης*). Nestane-li se tak a je-li titul exekuční v pořádku, nastane výkon exekučním převedením vlastnictví ¹⁾ (při nemovitostech přepsáním v knihách). Za uvedení v držbu pozemku musí však věřitel znovu žádat u prefekta, která žádost se vyřídí stejnou cestou jako předešlá za enechyrasii, jen že tu řízení skončí rozkazem stratégovým dlužníkovi, aby do deseti dnů pozemek vyklidil. Při *ὑποθήκη* odpadne *ἐνεχυρασία*. Ale k ujetí držby je i tu třeba cesty soudní, nebylo-li to vyloučeno výslovnou úmlouvou stran (cf. na př. Fior. 1 z r. 153 po Kr. a C. Just. 8. 13. 3 z r. 205).

K pignus Gordianum srv. str. 154 nn.

V kap. VI. pojednává se o smlouvě *trhové*, a to předkem o *trhu věci nemovitých*. I za doby římské podřizovali se Římané v Egyptě při trhu právu řecko-egyptskému. Někteří tvrdí, že toto právo je příbuzné domácímu (národnímu) právu egyptskému. Z listin demotických (i z jejich řeckých překladů, pořízených za účelem *ἀναγραφή*) je patrné, že v egyptském trhu při nemovitostech byly zřízeny současně dvě listiny. Prvá z nich (t. zv. listina o stříbřu, v řec. překladech *πράσις*) obsahovala kausální jednání s kvitancí ceny trhové (bez udání výše) a se slibem garančním. Druhá, listina o vzdání se („Urkunde des Fernseins“ *συγγραφή ἀποστασίου*), týká se plnění podatelova a jest úmlouvou o převodu vlastnictví („Auflassung“ německého i moderního práva, srv. § 925 BGB). O předání držby pozemku se nikdy nemluví a nebylo jí dle stavu listin ani zde, ani později v právu řecko-egyptském třeba. Trh byl trhem za hotové a ono rozlišení smlouvy obligační a smlouvy věcné bylo obligatorním. A toto rozštěpení chtějí míti někteří nutným i v právu řecko-egyptském. Mitteis tu pro pozdější dobu odkazuje správně na znění mnohých listin (*ὁμολογεῖ πεπρακέναι κατὰ τὴν δε τὴν ὁμολογίαν*), z něhož je patrné, že stačila listina

¹⁾ Jinak nyní *Schwarz* na u. m. str. 99 s., srv. ale k tomu *Mitteis* v *Sav Z.* 32 str. 487.

jediná) a radí i ohledně doby ptolemejské, třebaž se tu vyskytaly i mezi *neegyptskými* stranami *ὄναι*, obsahující jen právní jednání kausální, neboť to lze vysvětlit i jen tím, že v těch případech z různých praktických důvodů bylo s převodem vlastnictví sečkáno. Obligatorním pro právo řecko-egyptské doby ptolemejské jevílo by se toto rozštěpení teprve tehdy, když by tu byly mezi Řeky *současně* porízené dvě listiny. A těch dosud není. Fakultativním ovšem, jak už naznačeno, takové rozštěpení bylo. Obligační listina se pak jmenuje *ὄνη* (řidčeji *πρᾶσις*), je možná v nejrůznějších formách. Listina o vzdání se, zřízená mezi stranami egyptské národnosti, zove se *σ. ἀποστασίον*, technický výraz řeckého práva jest *καταγραφή*. Doklady jeho nejlepší jsou teprv z první doby císařské a tu, poněvadž *καταγραφή*¹⁾ je dovršena teprve zřízením listiny, nepřichází termín ten nikdy v listině samotné, nýbrž jen tam, kde se jiné listiny převodu vlastnictví dovolávají. Vedle toho, a i v listině o vzdání se samotné přichází termín *παραχώρησις* (= *cessio*), zvláště při pozemcích katoiků. Listina o trhu jednotném označována vždy jako *καταγραφή* (nebo *παραχώρησις*), formy bývají nejrůznější. Nejčastější jsou smlouvy notářské, obsahující prohlášení jediné strany smluvní, uvedené slovem *ὁμολογεῖ* (t. zv. *homologie*). Prohláší tu prodávatel a jeho projev má tři podstatné kusy: nejprve projev o prodeji — *ὁμολογεῖ πεπρακέναι (παρακεχωρημέναι)*, pak kvitance tržové ceny — *καὶ ἀπέχειν τὴν συμπεφωνημένην τιμὴν ταλάντων ἐνός* (kvitance ta nikdy v listinách o trhu nechybí a jde tu tedy vždy o trh za hotové), konečně slib garanční (*βεβαιώσεν . . .*), k čemuž od 2. st. po Kr. přistupuje přímé vyjádření převodu vlastnictví.

K závdavku srv. str. 184 nn. *Mitteis* nyní přijímá, že v Just. právu měl závdavek funkci odstupného i při trhu perfektním. V papyrech jde totiž zpravidla o velmi vysoký závdavek, přesahuje i polovinu ceny tržové a měl patrně ten význam, že byl splátkou ceny, již kupec cele ihned splatit nemohl. Dostal pak asi za svou splátku jen držbu, s *καταγραφή* se sečkalo do zaplacení plného. Arrhu upravoval zvláštní zákon — *νόμος τῶν ἀρραβόνων*. V listinách mimo odstupní funkci závdavku nic dále se nestanoví, zejména se nemluví o povinnosti stran k splnění smlouvy, což nepřekvapuje, když byl závdavek tak vysoký a ztráta jeho byla tedy citelnější než zbývající plnění samo. Dokud se viděl v arrze závdavek v obvyklém smyslu, nebylo nutno vykládat C. J. 4. 21. 17. 2 jinak než jako *arrha cont. impf. data*. Nyní však, kde je patrné, že *arrha* byla splátkou, a to dosti značnou, snese cit. const. i při svém nepřesném znění dobře výklad *Mitteisův*. J. 3. 23 pr. nepůsobí ani dle svého doslovu („*venditio celebrata est*“) obtíž. Z řečeného je dále patrné, že hospodářský trh na úvěr nebyl v E. neznám. Jedině *καταγραφή* mohla býti pouze listinou o trhu za hotové. Mohla pak obsahovati třebaž jen fiktivní kvitanci. Prodávatel pak uvěřil kupiteli cenu tržovou další listinou o zápůjčce, rovněž fiktivní. — O *βεβαιώσεν* a o tom, čím se liší od ručení prodávatele v klasickém právu římském, srv. str. 188 nn.

¹⁾ *καταγράφειν* = pův. *sepsati*, pak značí i výsledek této činnosti: *přepsati*.

Kapitola je uzavřena pojednáním o *tvhu* věci *movitých* a zvláště o trhu otroků, který se spravoval svými pravidly, příbuznými pravidlům o trhu věci *nemovitých*.

Kapitola následující (VII.) obsahuje několik poznámek o soukromém *pachtu pozemkovém*.

Právo manželské jest předmětem výkladů v kap. VIII. Zde je vliv národního práva egyptského na řecké papyry doby ptolemejské i římské nejpatrnější. Vymezení přesně ten vliv je již z toho důvodu těžko, že výsledky egyptologického bádání nejsou dosud tak pevné, aby se odtud mohlo bezpečně vyjítí. *Mitteis* podává na str. 200—213 juristické zpracování demotických listin jinými publikovaných a přeložených, přibíraje materiál v řeckých papyrech uložený, což mu umožňuje dobře založené kritické stanovisko zvláště k staršímu bádání egyptologickému (*Reveillout*), takže tento oddíl spisu není jen „přehledem mínění egyptologů“. I z řeckých listin je patrné, že národní právo egyptské zná dvojí druh manželství, dle řecké terminologie: *γάμος ἑγγραφος* a *ἄγραφος*. V čem leží rozdíl, nenesnadno je říci. Tolik se zdá být nyní jisto, že obojí je formou trvalého spojení a že tu tedy nejde o rozdíl manželství trvalého a manželství na zkoušku. Plným manželstvím, v němž žena má postavení manželky a při jehož uzavření se dle toho důraz klade i na moment osobní, je jen *γάμος ἑγγραφος*. „*ἄγραφος*“ takových ujednání o osobním postavení ženy nemá (cf. Par. 13: *συνεῖναι ὡς ἀνήρ καὶ γυνή*), ale od konkubinátu se poměr ten liší tím, že se zvláštními úmluvami upravuje majetková stránka poměru toho; žena totiž přináší muži příspěvek ke své alimentaci (řecká *συνγραφὴ τροφίτης*). Při *γ. ἑγγραφος* úprava majetkových poměrů vypadá ovšem jinak. O tom viz knihu samu a tamtéž ku konci tohoto pojednání několik poznámek k větě *Reveillout*ově o svobodném postavení ženy v egyptském manželství. Konečně dlužno přijímati, že tu byl i nějaký rozdíl v otázce rozlučitelnosti manželství. Ryze řecké právo obsahují listiny zřízené mezi manžely národnosti řecké. Jsou to listiny doby ptolemejské a doby Augustovy. Upravují stejně majetkovou i osobní stránku manželství. Význačné jest, že v nich muž potvrzuje přijetí věna (*φερνή*) od ženy, jež musí, poruší-li vinou svou povinnosti ze smlouvy manželské, ihned ženě s přírážkou, činící zpravidla polovici (*ἡμιόλιον*), vydat; je-li vinna žena, ztrácí věno. V smlouvách pozdější doby císařské neschází nikdy kvitance věna, patrně vlivem řeckého práva. Určit blíže, jak na sebe právo národní a právo řecké působila, jest nenesnadno, neboť přecasto nelze spolehlivě rozhodnout, jaké národnosti jsou strany manželství uzavírající. Vlivem římského práva odpadá nyní při vydání věna přírážka.

Ke všem podrobnostem manželského práva budiž poukázáno na knihu samotnou, zejména také na pojednání o daru muže ženě a o věnu i o tom, jak se v papyrech utváří rozdíl mezi *φερνή* a *παράφερνα*.

Kapitola končí odstavcem o právu manželském v papyrech doby byzantské.

Kapitola IX. věnována jest *právu dědickému*. Líčí ve třech odstavcích právo národní, právo řecké a řecko-egyptské a právo římské. Nejza-

jímavějšími zjevy práva řecko-egyptského je jednak společný testament manželů, jednak dědické jejich smlouvy, účast dětí na těchto a souvisící s tím otázka *κατοχή* dětí, konečně otázka dělení jmění rodiči mezi děti. Ohledně všech těchto věcí lze poukázat na knihu samu a stejně také ohledně *poručenství*, projednaném v kapitole následující (kap. X.).

V kap. XI. jsou shrnuta *různá právní jednání*. Z nich otázka recepta nautarum v papyrech byla probrána *Mitteisem* již dříve v separátu výše uvedeném, v němž obsažena jest stať o *βιβλιοθήκη ἐγκτήσεων*. Romanistu zajímají tyto papyry tím, že jejich obsah odpovídá názoru, který r. 1902 v málo známém spisku *Studi sulla responsabilità per custodia* projevil *Lusignani*, dle něhož ručení loďaře za náhodu (vyjímajíc vis major) v případech, kde takové ručení nebylo ujednáno nebo nejde o furtum resp. poškození věci způsobené loďařovým personálem, je teprve výtvorem kompilace. Věc je aktuální, hájí totiž nyní *Schulz* ve *Wiener Z.* 1911 (*Haftung für das Verschulden des Angestellten*, srv. i *Sav. Z.* 32, str. 23 nn.) thesi *Sekhlovu* (resp. *Baronovu*), že již v klass. právu římském *custodiam praestare* značí ručení za náhodu „nižšího stupně“. Z dalšího obsahu kapitoly budiž vytknuto pojednání o *zastoupení*, o *rukojemství* a o *propuštění otroků*. K prvním dvěma otázkám byly tu již důkladné práce *Wengrova* (*Die Stellvertretung im Rechte der Papyri*, 1906) a *Partschova* (*Griechisches Bürgschaftsrecht I.*, 1909). *Partsch* o papyrech ex professo pojedná teprve v pokračování svého díla. V otázce zastoupení přidává se M. v celku k názoru *Wengrově*, že bylo v papyrech všeobecně připuštěno, a není pochyby, že před *constitutio Antoniniana* to platilo i v právu peregrinském. Jiná jest otázka, jak se na zjev přímého zastoupení, papyry nepochybně doložený, dívaly soudy po konstituci, když se musely spravovati právem římským, jehož rigorosní stanovisko v tom směru je všeobecně známo. M. popírá, že by byly mohly obejít, měla-li jejich judikatura zůstat korektní, zákon a ukazuje na východisko, jež jim platný zákon umožňoval. (Sr. již *Röm. Priv.-R.* 1, 230 n.) K *praesumpci iuris et de iure* obsažené v *C. J.* 5. 37. 14 obsahují papyry zajímavé doklady.

Partsch ve svém nahoře uvedeném díle, založeném široce a na srovnávacím podkladě, ukázal, že i v starém řeckém právu stejně jako v německém¹⁾ je pojem ručení (*Haftung*) starší než pojem závazku (*Schuld*). Dle toho řecké rukojemství není jako římské (jak jest nám z pramenů známo) závazkem přistupujícím k závazku hlavnímu, rukojmí neslibuje svoje vlastní plnění, nýbrž: *ἐγγυᾶμαι τινά τι ποιήσσειν*, plnění toho, který by byl dnes hlavním dlužníkem. Srv. již *Odys.* 8, 344 nn. Tak i v papyrech jsou listiny o rukojemství bez hlavního dlužníka, ne ovšem již v majetkoprávním obchodu, nýbrž při zaručení za dostavení se někoho třetího k soudu nebo jinému úřadu. Při soukromých dlužích nabylo v papyrech rukojemství již rázu akcesorního, jen že ani pak nezdá se býti závazek rukojmího primárním, nýbrž jen subsidiárním, třebaš ne ve smyslu *Just. beneficia excus-*

¹⁾ K tomu srv. zejména práce *Amizovy*.

sionis. Po konstituci antonin. vliv římského práva roste a v papyrech byzantinských proniklo římské právo věcně i terminologicky.

Poslední kapitola (kap. XII.) seznamenává některé důležitější *zákony* doby ptolemejské i římské (nikoliv zákony správní, o těch srv. díl I.)¹⁾ Budiž zde upozorněno zvláště na číslo 4. (P. Cattaoui Recto, otisknutý nyní i v chrestom. pod č. 372 a obsahující sbírku rozhodnutí týkajících se zákazu voj. sňatků) a na *Mitteis* komentář k němu, na č. 6 (P. Strassb. 22 verso, k otázce vydržení) a konečně na č. 10, nejvýznamnější ze všech.

Je to P. Giss 40, publikovaný r. 1910 P. M. Meyerem a obsahující mezi třemi edikty Karakalovými proslulou Constitutio z r. 212 po Kr., ze které, jak Ulpian (Dig. 1, 5, 17) praví, in orbe Romano qui sunt cives Romani effecti sunt. Rozhodující slova konstituce jsou zachována v tomto znění, doplněném šťastně vydavatelem P. M. Meyerem: *δίδωμι τοῖς σ]υνάπα[σιν ξένοις τοῖς κατὰ τ]ήν οἰκουμένην π[ολιτ]είαν Ῥωμαίων, [μ]ένοντος [παντὸς γένους πολιτευμ]άτων χωρ[ις] τῶν [δεδ]εικμένων. Nyní víme, kdo byli konstitucí samou z římského občanství vyňati, že to byli dediticii. Zbývá otázka, jaký je státoprávní význam slova dediticii. P. M. Meyer jím zahrnuje všechny ty, kteří byli povinni daní z hlavy, a s tím možno dle dnešního stavu pramenů souhlasit. V Egyptě platili daň z hlavy i obyvatelé metropolí, pokud nepatřili k třídám privilegovaným (srv. k celé této otázce i díl I. str. 55 nn.). Nebyl tu tedy počet osob, které nabyly konstitucí řím. práva občanského, příliš velký. Šlo jen o občany řeckých autonomních měst (Alexandrie, Ptolemais, Naukratis a Antinoopolis), o katoiky a zmíněné privilegované třídy obyvatelstva metropolí, a ti všichni dohromady jsou právě *řeckou* částí egyptského obyvatelstva. Převážná většina obyvatelstva (nevyňaté obyvatelstvo městské a všechno venkovské) řím. občanství nenabyla. A v jiných provinciích, kdež, jak víme, se rovněž obyvatelstvo daň z hlavy platící vyskytalo, nebyl ten poměr jinaký. Byli-li důvod konstituce, jak tvrdí Dio Cassius, fiskální, bylo velmi rozumné tyto dediticii vyjmouti, oni dle svých majetkových poměrů mohli platit jen daň z hlavy, daň dědická, již podléhaly pozůstalosti větší než 100000 sest., by u takových římských občanů nebyla vynesla ničeho. Úkolem dalšího bádání jest vyšetřit, kdy se tito dediticii přece jen k římskému občanství dostali. Za Justiniána z něho vyňati již nejsou (C. J. Z. 5. 1; 7. 6. 1 pr.)*

Vidíme tedy, že i po konstituci platilo právo národní dále, a to i *formálně*. Jedno ovšem nesluší přehlížeti, jak *Mitteis* trefně upozorňuje: není vymezeným dnes obsahem konstituce vyloženo další působení práva hellenistického: neboť právě hellenistické obyvatelstvo, které i mimo Egypt je organisováno v městech, nabylo konstitucí římského občanství.

O. Sommer.

¹⁾ Na str. 279 v poznámce jsou uvedeny známé případy několika fragmentů z právnícké literatury, nalezených v Egyptě (na pergamenu i na papyru). V jednom případě byl nález ten svrchovaně poučným, pokud ukázal ad D 15, 1, 32 pr, jaké opatrnosti třeba v tvrzení interpolací; srv. k tomu *Heyrovský*, Sborník VII., str. 293, 294.